

Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?’da Tarihsel, Kültürel Yansımalar ve EOKA

Reflections on the Historical and Cultural Characteristics of Cyprus and EOKA from the Novel *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?’*

Prof. Dr. Osman YILDIZ*

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi:03.08.2024
Kabul Tarihi:04.11.2024

Doi:
10.20296/tsadergisi.1527546

Anahtar Sözcükler:

*Dört adet
anahtar
sözcük
yazılmıştır*

ÖZET

Alev Alatlı'nın Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?’ adlı romanı, Kıbrıs'ın tarihsel ve kültürel özelliklerine dair birçok malzemeyi içinde barındırmasının yanı sıra roman kahramanı Eleni üzerinden 1955 – 1967 arasında Kıbrıs'ta cereyan eden olaylara da yer verir. Henüz “*on iki yaşlarında*” olan Eleni'nin değişen yaşam döngüsü, zaman zaman EOKA'nın ve TMT'nin faaliyetleriyle de kesişir. Bu kesişimde Eleni için en acııcı ve öldürücü olan EOKA'nın varlığıdır. Dolayısıyla roman kurgusu, başlangıcından sonuna kadar EOKA'nın faaliyetleri etrafında şekillenir. EOKA'nın Kilise ile birlikteliği, eylemleri, çalışma metotları, törenleri ve amaçları detaylı bir şekilde işlenirken TMT ile ilgili yansıyanlar sınırlı kalmıştır. Romanda Kıbrıs'ın tarihsel süreci, roman kurgusunun önüne ve arkasına “*Vakanüvis*” başlığı altında yerleştirilen belgelerle de ortaya konur. Bu belgelerin ışığında kimi zaman roman kurgusu içerisinde, Lüzinyanlar, Osmanlılar ve İngilizler dönemiyle ilgili yönetim eleştirileriyle de karşılaşırız. Bu çalışmada, eserden yansıyan yerel kültürel unsurlar, mekânlar ve bu mekânlarda cereyan eden hadiselerle tahkiyeli edebî eser inceleme yöntemleriyle bakılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kıbrıs, Türk romanı, EOKA, İngiliz sömürge idaresi.

Article Information

Submission:
Acceptance:

Doi:
10.20296/tsadergisi.1527546

Key Words:

*Four
keywords
should be
written*

ABSTRACT

Alev Alatlı's novel *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?’* intricately weaves together the historical and cultural dimensions of Cyprus while depicting the events that unfolded between 1955 and 1967 through the lens of its protagonist, Eleni. The narrative follows Eleni, a girl "about twelve years old," as her life intersects with significant historical developments, including the activities of EOKA and TMT. For Eleni, the most painful and devastating encounters arise from EOKA's presence and actions, which shape the core of the novel's plot. From beginning to end, the story revolves around EOKA's operations, detailing its alliance with the Church, its methods, rituals, and objectives. In contrast, references to TMT remain relatively limited. The historical trajectory of Cyprus is further illuminated through the inclusion of documents titled "Vakanüvis," interwoven into the novel's narrative structure. These documents provide critical historical context, presenting insights into the governance and societal dynamics of the Lusignan, Ottoman, and British periods, often accompanied by pointed critiques of administration during these eras. This study explores the local cultural elements, settings, and the events occurring within these spaces as reflected in Alatlı's novel. The analysis employs narrative literary examination methods to delve into how the novel captures and conveys these aspects of Cypriot history and culture.

Key Words: Cypriot, Turkish novel, EOKA, British colonial administration.

Atıf İçin

Yıldız, O. (2024). *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?’da tarihsel, kültürel yansımalar ve Eoka. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 28(3), 615-628.doi: 10.20296/tsadergisi.1527546

* Girne Amerikan Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Girne / KKTC, osmanyildiz@gau.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3162-6570>

GİRİŞ

16 Eylül 1944'te doğan Alev Alatlı, 2 Şubat 2024'te vefat eder. Yazar, yaşamı boyunca onlarca romanın yanı sıra birçok deneme, inceleme, derleme yazıları yayımlar. Roman sahasındaki ilk kalem tecrübesi Kıbrıs üzerine olup Türkiye'nin çeşitli sorunlarının yanı sıra Çarlık Rusya'sından günümüze kadar Rusya'nın geçirdiği evreleri ele alır. O, bütün romanlarını tarihi vesikalara dayanarak belgesel roman tarzında yazar. Nitekim *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?* romanı da vesikalara dayalı belgesel nitelikli bir eserdir.

Alev Alatlı'nın *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?* romanı, birçok açıdan akademik olarak değerlendirilmiştir. Eleni'in olaylar karşısındaki edilgen tutumu ve ezilmişliği bir kadın sorunu olarak araştırmacıların dikkatini çeker. Bu sorunun evrensel boyutuna temas eden Şeyma Şahinkaya, eseri Luigi Pirandello'nun *Dışlanmış Kadın* romanıyla karşılaştırarak zaman ve mekân değişse de kadınların benzer sorunlar yaşadığını tespit eder (Şahinkaya, 2020).

Eser, roman tekniği bakımından da incelenmiştir. Yasemin Ulutürk, romanı zaman, anlatım teknikleri, anlatıcı ve bakış açısı bakımından değerlendirerek “*geleneksel yaklaşımı bünyesinde barındırmaya devam eden modernist kurgulu tarihi roman*” olarak tanımlar (Ulutürk, 2018). Araştırmacı bu tanımını romanda yer alan tarihi belgeler bağlamında yapar. Romanı tarihi bağlamda değerlendiren başka bir araştırmacı da Selin Karacan Işık'tır. *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?* romanının bölüm başlarında ve sonlarında “Vakanüvis” başlığı altında 15 tarihi vesika bulunur. Bu vesikalar roman kurgusuyla birlikte değerlendirildiğinde her bir belgenin ilgili bölümde işlenen vakayla ilintili olduğu görülür. Selin Karacan Işık, çerçeve vaka konumunda olan bu vesikaları tarihsel roman kapsamında ele almıştır (Işık, 2019). Romanla ilgili diğer bir inceleme de, eserde geçen mekânlarla ilgili Oktay Yivli'nin bildirisidir. Ancak bu mekân değerlendirmelerinin Kıbrıs sınırlı kaldığı görülür. Araştırmacı değerlendirmelerinin sınırını, “*romanda bütün mekânları çevreleyen; evleri, kamusal alanları, köyleri, şehirleri, ovaları içine alan ve doğal sınırlarını denizin çizdiği Kıbrıs adasıdır*” şeklinde açıklar (Yivli, 2013). Bildiride romanın, Türkiye ve Yunanistan kısmı eksik kalmıştır.

Romanla ilgili olarak mukayeseli edebiyat çerçevesinde yapılmış bir Yüksek Lisans tezi de bulunmaktadır. Nicholas Stavroulakis'in Lavanta Lavanta eseriyle *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ* romanı karşılaştırılarak Türk – Rum imgesi incelenir (Sönmez, 2018). Ancak bu incelemenin eksik yanlarından biri de neden lavanta / yasemin sorusuna cevap aranmamasıdır.

Romanla ilgili yapılan bu literatür değerlendirmesinden de anlaşılacağı üzere eserin en dikkat çeken yönlerinden olan EOKA'nın faaliyetleri, Kıbrıs'ın tarihi ve kültürel dokusu, yeme içme alışkanlıkları gibi konular eksik kalmıştır.

Romanın kurgusu Kıbrıs – Türkiye ve Yunanistan olmak üzere üç farklı coğrafi mekânda geçer. Eleni'nin Dip Karpaz'dan alınıp Girne'ye, oradan Lefkoşa ve Magosa'ya uzanan hayat yolculuğu, Yunanistan'da son bulur. Onun EOKA militanı Hristos ile başlayan bu yolculuğu yine Hristos'la biter.

Henüz “*on-on iki yaşlarında*” olan ince ve bakımsız Eleni'in değişen yaşam döngüsü, zaman zaman EOKA'nın ve TMT'nin faaliyetleriyle de kesişir. Makarios'un, Ada'ya tekrar dönmesini nümâyişlere katılarak engel olmaya çalışan Arif'in kardeşi Ali Tahsin, TMT'nin yürüttüğü bazı faaliyetlere katılmaktadır. Ali'nin yaptığı işlerden biri de Lübnan vatandaşı olan Hacı Yusuf isimli bir din adamını öldürmek yerine sakalını kesip Beyrut'a göndermek şeklindedir (123).¹ Oysa EOKA, en acımasız eylemlere imza atar. 27-28 Ocak 1958 olaylarında “Taksim” lehine gösteriler yapan Türklere, İngiliz polisi ilk kez ateş açar. Bir sonraki günün *Halkın Sesi* gazetesi yedi Türk'ün öldüğünü ve yetmişe yakın Türk'ün de yaralandığını bildirir. Yaralananlar arasında Ali Tahsin de vardır (130). “*Temmuzda olaylar daha da şiddetlen(ir). Bir ay içinde kırk üç Türk öldürülür*” (130). Peyker Hanım, kendisinden su isteyen iki Rum tarafından tulumbanın başında

¹ Parantez içindeki rakamlar, Alev Alatlı'nın Eylül 2014'de Everest Yayınları arasından çıkan *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?* adlı romanın sayfa numaralarıdır.

sırtından vurularak öldürülmesi sonu gelmez cinayetlerin en dramatik sahnesidir (131). Arif’le evlenen Eleni, Naciye ismini alarak Müslüman olur. Bu evlilikten dört çocuğu olur. Fakat aile içi bir kumpasa maruz kaldığı için evden kovulur. Yunanistan’ın Pire şehrine giden Eleni, burada Müslüman kimliğini gizleyerek yeniden evlenir. Bir süre sonra Yunanistan’da bulunan Hristosla yolları yeniden kesişir. Onun teşvikiyle yeni evlendiği kocası tarafından boğazı kesilerek öldürülür.

1. Ana Mekânlar ve Tarihi Yerler

Düz bir çizgide ilerleyen romanın başlangıç zamanı, Paskalya hazırlıklarının başladığı Mart ayının ortalarına rastlar ki bu esnada EOKA’nın ilk eylemini gerçekleştirdiği haberi verilir. Grivas, 8 Kasım 1954’ten sonra Ada’ya gizlice gelişinden sonra 15 Aralıktan itibaren başlayan gösterilerde 14 polis, 22 gösterici yaralanır (Şahin, 2020: 45). Romanda bu durumu Nalbant Kristo; “daha dün polis istasyonun” basıldığını on dört adamın yaralandığını söyleyerek romanın başlangıç zamanıyla ilgili tespit yapabilmemize imkân sağlamıştır (18). Romanın bitişi ise Eleni’nin ölüm haberini yansıtan 14 Ekim 1967 tarihli gazete ile olmuştur.

Romanın kurgusu, ana mekân olarak Kıbrıs, Türkiye ve Yunanistan olmak üzere üç farklı coğrafyada geçer. Bu coğrafi mekânlardan ilki, 1983’te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti olarak belirlenmiş sınırlar içinde yer alan Karpaz, Girne, Lefkoşa ve Magosa’yla sınırlıdır. Romanın kurgusu, Mart 1955 ila 14 Ekim 1967 yılları arasındaki zaman dilimi içerisinde geçtiğine göre, kurgunun sonradan çizilmiş bu sınırlar içerisinde kalması düşündürücüdür. Yazar, 1963’de Kıbrıs Türk’ü Alper Orhon’la evlendiğine göre, bu evlilik vesilesiyle Kıbrıs’a birçok kez gitmesi ve henüz bölünmemiş olan Kıbrıs’ın bütününe görmesi, gözlemlerde bulunması doğaldır. Belki de Alev Atlı, romanının çerçevesini bu şekilde çizerek Ada’nın önemli bir sorununu örtük bir mesaj olarak dikkatlere sunmak istemiştir. Bugün dahi Türk vatandaşlarının Rum tarafına normal yollardan geçme imkânı bulunmamaktadır. Dolayısıyla yazarın, Ada’nın kültürel dokusunu ve sosyal yaşamını sıradan bir Türk vatandaşının gözlemleme imkânıyla sınırlı tutması, bu örtük mesajı gündeme almamıza imkân sağlamaktadır.

Romanın diğer ana mekânlarından Türkiye, Antalya kıyı şeridindeki bir otelle sınırlı kalmıştır. Arif’in, eşi Eleni ile yaşadığı ailevi sorunlarını atlatmak ya da kabullenmek için geçirdiği bu yer, roman kurgusundan bekleneni karşılamaz. Romanın bu kısmında, Arif’in evliliğine dair bir sorgulama yapması ya da TMT’nin bu bölgede yürüttüğü faaliyetlere temas etmesi beklenir. Özellikle Akdeniz kıyı şeridinden Ada’ya yapılan silah sevkiyatları (Tansu, 2001) bu coğrafi mekân üzerinden verilebilirdi.

Otele geldiği andan itibaren vaktini sürekli içki içerek geçiren Arif, kaldığı üç aylık sürede otel sahiplerini bezdirmekten başka bir iş yapmaz. Çevredeki tuhaf karşıladıkları bu Kıbrıs Türk’üne Ada’da olup bitenlere dair tek bir soru sormamaları da eksik kalan hususlar arasındadır. Oysa roman kurgusunun Yunanistan’ın Pire ve Madran bölgelerinde geçen kısmı, birçok açıdan detaylandırılır. Yunanistan’da cunta hazırlıklarından sendikal faaliyetlere, EOKA’dan kilisenin tutumuna kadar uzanan geniş bir yelpazede, komünistlerle muhaliflerin durumu, Kıbrıs’a yaklaşımları, ENOSİS hayalleri, Türk imajı gibi konular Eleni’nin içinde bulunduğu çevre koşulları ve ruh haliyle birlikte verilir.

1.1. Dip Karpaz

Romanın başlangıç kısmı Rizo Karpoza’da (Rizokarpas) geçmektedir. Bugün Dip Karpaz olarak adlandırılan bu bölgenin en uç kısmında Aziz Andrias Manastırı bulunmaktadır. Romanda Eleni’nin babası Spiro, “İsa’nın havarilerinden Aziz Andrias’ın kurduğu” Manastır’da zangoçluk görevini yürütür (13). Bu vesileyle henüz 14 yaşında olan Eleni’nin çevresi, buradaki ahalinin yaşam tarzı, Ada’da henüz örgütlenmeye başlayan EOKA’cılarının durumu gözler önüne serilir.

1.1.1. Aziz Andreas (Ayandrea) Manastırı

Karpaz Yarımadası’nın en uç kısmı olan Zafer Burnu’nun güneyinde yer alan Manastır, Hristiyanlar için kutsal bir mekândır. İnanişâ göre İsa’nın havarilerinden Andreas, Kudus’e giderken çekilen su sıkıntısı nedeniyle buraya gelir ve elindeki asasını yere vurarak su fişkırtır (AAM, 2024). Romanın bu kısmında geleneksel Paskalya hazırlıklarına yer verilirken bu “su fişkırtma” olayına da göndermede bulunulur. Spiro, “Paskalya’ya hazırladığı bronz çanını

parlattığı kadife parçasını elinden bıraktı(ğında) saatin dokuzaya yaklaştığını” hesaplar (13). Hazırlıklar arasında vaftiz suyunun hazırlanması da vardır. Bu esnada “*Spiro, Aziz’in elleriyle fıskırttığı kaynağı koruyan duvarın önünde*” haç çıkarır.

Romanda bu su fıskırtma durumunun, Peter Andrias’ın Eleni’ye olan hislerini açığa çıkartmak gibi bir rolü de olmuştur. Eleni’nin güzelliğine ima olarak Spiro’ya “Lusinyanlardan bu... Belki de soyu, Kraliçe Cornaro’ya kadar uzanıyor” demesi, bu esnada “*pembe beyaz yumuk yumuk Eleni*”yi “*kollarında gerindiğini hayal etmesi*”, Peder’in cinsel arzularını açığa çıkarır (13). Nitekim, Eleni’nin annesi, kızının başına gelenlerden Aziz Andrias’ı sorumlu tutarak söylediği “*Papaz’ın oğlu, şeytanın torunudur*” Rum atasözünü Andreas için kullanmıştır.

1.1.2. Ayios Synesios Kilisesi

Dipkarpaz Köy meydanında bulunan Ayios Synesios Kilisesi, henüz başlangıç aşamasında olan EOKA – Kilise ilişkisini göstermek gibi bir rolü olmuştur. Eleni’yi Girne’ye götürmek üzere Karpoza’ya gelen Hristos, bir EOKA militanıdır. Onun üzerinden adada gittikçe yaygınlaşmaya başlayan örgüt faaliyetleri aktarılır. Buna göre örgüt, henüz Rumların desteğini almadığı gibi bazılarının da tepkisini çekmektedir. Saraç Sabri, “*bu Lefkoninolu Hristos değil mi*” diye fısıldadığında Nalbant Kristo; “*o deyyus... azdırır durur milleti*” diyerek Sineyosis Kilisesi’nin duvarlarındaki yazıyı gösterir (17). Kristo, konuşma arasında polis istasyonun basıldığını, on dört kişinin öldürüldüğünü söyleyerek “*rahat battı gıçlarına*” der (18). Romanda, Nalbant Kristo ile Saraç Sabri arasındaki konuşmalar vasıtasıyla EOKA’nın propaganda vasıtası duvar yazılarından biride sunulur: “*Köleler zincirlerinizi kırın! Ya istiklâl, ya ölüm! Ethini Organosis Kiprion Agoniston, EOKA. Hemen altında Hainlere ölüm!*” (18).

Eleni’nin annesi Afroditi de EOKA’nın faaliyetlerinden tedirgindir. Kızını emanet edeceği Hristos’un çevresindekilere EOKA propagandası yaparken; “*parmağını sallayarak Digenis der ki...*” demesi üzerine korkudan gözleri büyür (20). Hristos, etraftakileri tehdit ederken kullandığı bu isim, Rumlar üzerinde son derece etki yapar. Hristos, Karpoza’dan ayrılırken çevredeki de Digenis ismini tekrarlar. Bu esnada Hristos “*sağ kolunu pencereden çıkart(ır) meyhanedekilere zafer işareti yapar. Onlar da alkışla(yarak) Viva viva Digenis*” der (22). Bir Yunan kahramanı olan Digenis ismi, Albay Grivas’ın kod adı olarak kullanılmaktadır.

Ayios Synesios Kilisesi, romanın ilerleyen kısmında, EOKA’nın düzenlediği cenaze merasim töreniyle tekrar karşımıza çıkar. Menasların henüz çocuk yaşta olan oğlu için yapılan cenaze töreni, EOKA – Kilise işbirliğini göstermesi bakımından dikkat çeker.

Yohanides, EOKA’nın bir fedaisi olarak ölür. Onu ölüme götüren süreç, Ada’da uygulanan eğitim sistemi ve bu sistemin içerisinde yer alan EOKA’nın propagandalarıdır. İngilizler, Kıbrıs’taki Rum ortaöğretim kadrolarına öğretmen sağlama iznini Yunanistan’a vermesiyle birlikte buraları birer beyin yıkama merkezi haline döndürür. Dolayısıyla Ada’ya gönderilen Yunanlı öğretmenlerin çoğu, Sir Harry Charles Luke’nin ifadesiyle en aşırı biçimiyle Yunan milliyetçiliğinin havarileridir (Oberling, 1988: 12). Nitekim romanda Yohanides’in ders kitabı arasında sakladığı mektubu gururla annesine gösterirken; “*notlarım rezalet ama Digenis bana mektup yazdı, n’aber?*” demesi, EOKA’nın okullara kadar inmesiyle alakalıdır. Bu vesile ile Albay Grivas’a ait EOKA Gençlik Teşkilatının “*Yemin*” mektubu da romanda bir belge olarak sunulur (31-32).

Kilisede yapılan defin töreni, EOKA’nın kendi kahramanları için yaptığı törene örneklik teşkil eder. Yapılan ayinde İncil’in “*Eklesiyastes 3.*” ayeti okunur. Ayetin ardından Peder Andrias’ın okuduğu dua, halkı savaşa teşvik eder mahiyettedir:

“Kulak ver, Maria! Kalk ve sevin! Menas kanı atalarının yüzünü kara çıkartmadı... Aziz Paulus’un terinin ıslattığı bu kutsal Ada’nın, her karışını geri alacağız. Büyük Helas! Megalo İdea... Girne’den fıskıran yaşlar, Antakya’ya akacak, Efes’teki pınarlarla birleşecek... Küçük Asya’yı Kudüs’ü tekrar yeşertecek...” (66).

Alev Alatlı, bu ölüm törenini ayrıntılı bir şekilde vererek kilisenin ve rahiplerin kışkırtılan Rum milliyetçiliğinin üzerindeki rolünü ortaya koyar. Tabut, okunan dualar eşliğinde mezara indirilirken kalabalık “*Müminlerin Ruhları*” ilahisini okumaya başlar. Ardından Peder Andrias’ın okuduğu

dua, Yunan ırkçılığını kutsayan ve Türklerle birlikte İngilizleri de hedef alan bir konuşmadır. Bu konuşma, 1200'lü yıllarda “İnsanlığın başlangıcı, aynı bakiredendir...” şeklinde başlayan Haçlıların okuduğu ilahidir. Asırlar sonra bu dua ilk kez Yohanides için okunurken yumrukları sıkılı yüzü maskeli bir gurubun arasında zafer işaretleri yapan kızlar da bulunmaktadır:

“Ey Yunan ırkı! Tanrının sevdiği ve seçtiği ırk! Girne zindanlarından kötü haberler geliyor... Biz ki bir zamanlar lanetli bir ırkın senin topraklarını işgal etmesine, mihraplarını kirletmesine... tanık olmuştuk. Şimdi de, senin bayrağının arkasına saklanan başka bir ırkın çocuklarımızı telef ettiğine tanık oluyoruz... bugün bir başka ulusla paylaştığımız, dört tarafı surlarla çevrili toprak parçası size yetmez! Kıbrıs ancak Yunanistanla vardır...” (68-69).

Bu törenler esnasında Yohanides'in mezarında “Digenis” bantlı çelenk de bulunmaktadır. Yohanides'in babası Menas, uzun zamandan beri EOKA'dan ölüm tehditleri almaktadır. Mezarın başında çelengi gören Menas; “*bunun kendisinin affa uğradığı anlamına da geldiğini*” anlayarak içini kaplayan sevinçten utanır (67).

1.2. Girne

Eleni'nin Dip Karpaz'dan alınıp Girne'ye getirilmesi ile birlikte ilkin hadiseler, Menasların Malikânesi olarak adlandırılan evde geçer. Burada yaşanan hadiseler, Eleni'nin gözlemlerine ve duyularına göre aktarılır. Evde, Mikail Menas'ın yanı sıra eşi Maria İolanti ve Oğlu Yohanides yaşamaktadır. Yohanides EOKA'ya yaklaşması ve katıldığı bir eylem sonucu yakalanması üzerine Girne Kalesi'ne hapsedilir. Bu vesile ile Girne Kalesi'ne dair detaylar verilir. Oğlunun ölüm haberine dayanamayan Maria, hastalanır. Onun hasta olduğu dönemde Eleni, Menas'ın tacizlerine maruz kalır. Maria'nın ölümünden sonra Lefkoşa'ya geçen Eleni, Arif'le evlenir. Arif'le aralarında sorun yaşayınca Girne Belapais'te yaşayan bir İngiliz'in evine sığınır. Bir döngü içerisinde gelişen bu olayların romandaki yansımaları şu alt başlıklar altında değerlendirilebilir.

Menasların evi

Girne'de cereyan eden hadiselerin çoğu Menasların evi olarak tanımlanan bu yerde geçer. Evin sahibi Mikalis Menas, İngilizlerden gizli olarak EOKA'ya silah temin etmektedir. Bir müddet sonra EOKA'dan tehdit mektupları almaya başlar. Ona göre bu durum, örgüt içerisindeki bozulmaya işarettir:

“Üç tane haydutun eline düştük! Ne kanun kaldı, ne nizam! Digenis'e gideceğim. Diyeceğim, bak, şu köpeklerini yolumdan çek. Av tüfeklerine razıysan ne âlâ! Ama değilsen bu savaşı bensiz kazanamazsın...” (49).

Mikail Menas, EOKA'ya sağladığı silahlardan komisyon alarak zenginleşir. O bu zenginleşme ile “*Kıbrıslı Türklerin elden çıkarmak durumunda oldukları bahçeleri(n)*” neredeyse yarısını alır. Bu toprak satışları karşısında Ada'da “*Türk Mukavemet Teşkilatının yeni yeni celallenen militanları Rumlara toprak satışlarını durdurmak üzere kampanya açmak zorunda kaldılar*” (28).

Menas'ın çabaları boşa çıkmış olmalı ki, ikinci tehdit mektubunu alır. Bu mektup, EOKA'nın ölüm emri verilenlere gönderdiği mektuba örnektir (51). Üzerinde kara kama işareti bulunan mektubun içinde bir de jilet bulunmaktadır. Oğlu Yohanides'in EOKA yolunda ölmesiyle artık kahraman bir oğulun babası olan Menas, ölüm tehditlerinden kurtulmuştur (67).

Menasların evinin önemli misafirleri arasında Lawrence Hughes adlı İngiliz edebiyat öğretmeni bulunmaktadır. Maria Menas, misafiri olarak gelen bu İngilizle aralarında tarihe ve kültüre dair konuşmalar ve tartışmalar olur. Bu konuşmalar üzerinden, Lüzinyan, Osmanlı ve İngiliz idaresinin Kıbrıs'taki yönetim anlayışları sorgulanır. Bunlardan ilki, Lawrence Hughes'in ağzından İngilizlerin Kıbrıs'taki tarihi eserlere olan ilgisizliğine dairdir:

“Aziz Barnabas, Aziz Andrias! Kantara, San Hilarion, Buffavento! Gotik mimarının son incileri. İnanın bunların bir ikincileri yok dünyada. Ve ne kadar bakımsız durumdadır! Biz İngilizlerin adaya adil bir idare getirdiğimiz söylenebilir ama tarihi hazinelerimizi değerlendirdiğimizi kimse iddia edemez! Boccacio ve talihsiz Thomas Aquinas, sevgili Kypria'nın bu insafsız yağmasını görseler, yaptıklarından vazgeçerlerdi eminim” (36).

Maria Menas da, mevcut İngiliz idaresinden memnun değildir. Her ne kadar Enosis kavramının anti-İngiliz karşıtı olmadığını ifade etse de Vali Harding'in uygulamalarından rahatsızdır. Onun rahatsızlığı, romanda belirtilmemekle birlikte Vali Harding'in EOKA'ya karşı yürüttüğü sert tutumundan ileri gelir. Lawrence; *“öfkeli bir Yunanlıyı yola getirmenin en iyi yolu okşamaktır”* derken Harding'in Ekim 1955 – Ocak 1956'daki EOKA'nın mevzilerine karşı başlattığı taarruza telmihte bulunur. Eylül 1955'te çıkan olaylar karşısında Kıbrıs'a vali olarak tayin edilen John Harding, *“Mart 1956'da Makarios ile yüksek düzeyde diğer üç Rum Ortadoks Kilise azasını, Hint Okyanusu'ndaki Seychelle Adaları'na sürgün, bir sonraki yıl, Grivas'ın çetelerinden bazılarını idam e(der)”* (Oberling 1988: 46-47).

Lawrence Hughes'e göre, *“Lusinyanlar devri Kıbrıs'ın en görkemli devridir.”* Maria İolanti, onun bu görüşünün aksine *“Kıbrıs halkı için bir istibdat devri”* olduğunu söyler. Bu dönemde Fransız soylularını yaşatmak için yerli halkın köleleştirildiği, kilisenin Katoliklerin emrine verildiği, Katoliklere sadakat yemini etmediği için dedelerinden Halgeve Rahibi Petrus'un işkence ile öldürüldüğünü belirtir (37). Maria'nın Türklerle ilgili söyledikleri de bu bağlamdadır:

“Eğer halkımız, Osmanlı boyunduruğu altında inildediye, bunun nedeni Katoliklerdir. Azizim Lawrence, unutmayın ki, adada köleliği kaldıran, Kıbrıs Psikoposluğu'nu yeniden kuran Türklerdir. Ondan üç yüz yıl öncesine kadar, kilisemiz bile yoktu. İlk Hristiyanlar gibi, Trodos mağaralarında ibadet ettik. Türkler olmasaydı Makarios başımızda olur muydu sanıyorsunuz” (38).

Kıbrıs'ın geri kalmasından Türkleri sorumlu tutan Maria; Yunanlılarla Türkler arasındaki farkı *“hangi Yunanlı kıpırdamadan durabilir, ya ayağımızı sallarız ya dilimizi şaklatırız... ama Türk, bir kaya parçası gibi oturur. Sessiz ve durgun”* cümleleriyle ifade ederek *“Türklerin bize yaptığı en büyük kötülük, bizi atalet kuyusunun dibine çekmektir”* der. Ona göre Türkler, Ada'daki ticareti, sanatı ve bilimi şark tevekkülü içinde törpülenmiştir (39). Bu konuşmalar esnasında Rumların Yunanlılaştırılması konusu da sorgulanır. Lawrence; *“Kıbrıs'ın Yunan olduğuna inanıyor musunuz?”* sorusuna Maria *“Sicilya'nın İtalyan, Galler'in İngiliz olduğu kadar”* şeklinde cevap verir. Ancak, Maria Menas'ın, Yunanlılık noktasında çelişkiler yaşadığı da açıktır: *“Afroditi bu sulardan yükseldi... Zeno bu toprakların ürünüdür”* açıklamasında bulunan Maria, Yunan kültürünün etkisi altındadır (40). Romanda bu etkilenmenin ana kaynağı olarak Yunanistan'ın Kıbrıs eğitim sistemi üzerindeki etkisi olduğu gösterilir. Okullarda okutulan kitaplarda Yunan tezleri işlenir. Menas'ın oğlu Yohanides'in, okuduğu bir ders kitabında Beşparmak Dağlarının oluşumu, bir Yunan efsanesine dayandırılarak verilmiştir:

Kıbrıs Adası'nın, Anadolu kara parçasından koptuğu sanılmaktadır. Kuzey'de, kıyı şeridi boyunca uzanan dağ silsilesine Girne ya da Pentadaktilos dağları denir. Toros dağlarına koşut olan bu dağlara Pantadaktilos denmesinin nedeni... Digenis'in Fırat'tan zıplayıp onlara tutunmasıdır. Parmaklarını geçirdiği yerlerde kalan izlerden Pentadaktilos, Beşparmak tepeleri oluşmuştur (30).

Yohanides, annesine Diegnis Akritas'ı sorduğunda, Maria Menas, Diegnis'in İsa gibi despotlara karşı savaştığını, bir keresinde pusuya düşürüldüğünü anlatarak onu mitolojik kahramanlığını öne çıkarır:

Hiç kurtuluş umudu yoktu. O da gerildi, gerildi, sıçradı. Öyle bir sıçradı ki, Akdeniz'i geçti, Kıbrıs'a düştü. Hemen ellerini uzattı, Girne dağlarına tutundu. O kadar sıkı tutundu ki, parmaklarının izi kaldı dağlarda. Beş tane tepe oldu. O günden bu güne bu dağlara Beşparmak Dağları denir (31).

EOKA'nın ada genelinde yaygınlaşmasının nedenini Halo Dayı ile Berber Hasan Efendi arasındaki konuşmalar arasında da verilir. Enosis hareketinin başlangıç tarihçesi verilirken dikkat çekilen husus, Yunanistan'ın Kıbrıs eğitim sistemi üzerindeki hakimiyete vurgu yapılır: *“Enosis hazırlıkları 1880'lerden beri sürüyor. 1890'dan bu yana Yunan Milli Marşı söylerler okullarda. Vatansaver Kıbrıslılar diye bir teşkilat kurdular... 1896'da... (105).*

1.2.1. Girne Kalesi

Menasların oğlu Yohanides, EOKA adına yaptığı bir bombalama eyleminde yakalanınca Girne Kalesi'ne hapsedilir. Bu hapis vesilesi ile kalenin geçmişine dair bilgiler verilir. Bu bilgiler

arasında 1950’li yıllarda kalenin İngilizler tarafından tutuklanan EOKA’cılar için kullanıldığı da ifade edilir:

Girne kalesine, eski Lüzinyan istihkamlarını batıdan kuşatan Venedik duvarlarının üzerinden aşan bir köprüden girilir. Kemerli, dar koridorun güney ucunda, 1570’de, Girne’nin düştüğünü gördükten sonra ölen, Kaptanıderya Sadık Paşa’nın türbesi vardır. Türbenin altında gizli iki zindan, kayalara oyulmuştur. Kalenin 12. yüzyılda inşa edilmesinden bu yana, bu zindanlar hapishane olarak kullanılmışlardır. Bugün görmez dehlizlerin neresine baksanız bir çığlık izi görür, en ufak bir lekenin hangi kraliçenin ya da yoksul köylünün kanı olduğunu düşünürsünüz... Ellili yıllarda buraya kapatılan EOKA savaşçıları da bunun en son tanıklarındır (52-53).

Akdeniz anemisi olan çocuk yaştaki Yohanides’in vücudu bu hapisliğe dayanamaz.

1.2.2. *Bellapaix (Bellapais - Beylerbeyi)*

Menas, EOKA korkusu nedeniyle Eleni’yi evine alamaz. Onu Bellapaix’teki İngiliz dostlarından Brennerlerin evine yönlendirir. Romanın bu kısmında Ada’nı İngilizler için de artık güvenli bir yer olmadığı vurgusu yapılır. “*Ada Mr. Brenner’in tanımıyla çok sıcak olmuştur*”. Brennerler evdeki güvenlik önlemlerini arttırarak bazen günlerce sokağa çıkmadan *Eleftheria, Phileftheros, Haravyi* gibi gazeteleri okuyarak geçirirler. Bu gazete haberlerinden hareketle olayların zamanını da tespit etme imkânını buluruz: “*Aynı yılın Ekim ayında Yunan Prensesi İrini Kıbrıs’ı ziyaret ettiğinde*” ya da “*Lefkoşa’da Aleksandır Pallis caddesi’ndeki İngiliz Elçiliğinden seyretti korteji. Enosis! Enosis! diye bağıryordu kalabalık...*” Bu esnada *Türklere yönelik saldırıları haberleri de gazetelere yansır*: “*Aralık ayları başında günlük Cyprus Mail gazetesini okuyan Mr. Brenner, ‘Vadili’deki Türk İlkokulu bombalanmış*” der. Olayların gidişatından endişelenen Brennerler Kıbrıs’tan ayrılmaya karar verirler. On beş gün sonra Ada’da sığınacak yeri kalmayan Eleni, Kıbrıs’ı terk etmek zorunda kalır. “*Gemiye bindiğinde otuz yaşından bir gün almıştır*” (173). Bu olaylar, EOKA’cı Rum çetelerinin Akritas planı çerçevesinde Kıbrıs Türklerine yönelik olarak 1963’ün 20 Aralığı 21’e bağlayan ve Kanlı Noel olarak adlandırılan gecede başlatacakları cinayetler öncesine denk gelmektedir (KSO, 2024).

1.3. *Lefkoşa*

Romanın ikinci bölümü, genellikle Lefkoşa’da geçmektedir. Çoğunlukla Türklerin yaşadığı bu yerde Kıbrıs Türklüğünün tarihi mekânları mevcuttur. Nitekim Eleni’yi Menaslardan alıp Lefkoşa’ya getiren Spiro, “*Ahmet, Ömeriye, Selimiye, Haydar Paşa, Yenicami*”(den)” okunan ezan seslerinden rahatsız olur (78).

Ksenya Teyzesinin yanına yerleşen Eleni’nin kaldığı evin kapısı “*Dromos Panos*” sokağına açılmaktadır. “*Günde bir kez Ayios Loukos Meydanı’na*” gezmeye çıkan Eleni’yi (89) “*kilisenin karşısındaki Asmalı Türk Kahvesi*”(nde)” oturanlar izlemektedir (92). Eleni’nin ilk kocası Arif de bu mahallede oto tamircisi olarak çalışmaktadır. “*Hacı Hüsrev’in Ayios Loukos Kilisesi Meydanı’ndaki Tekalamit İstasyonu’nda*” (84) çalışan Arif, “*Kitapçı Rüstem’in Austin’ini kriko üzerine kaldırmış, lastik değiştirmektedir*” (94). Kitapçı Rüstem, adanın en meşhur kitapçılarından olup günümüzde de faaliyetini sürdürür.

Kıbrıs Türklerinin adadaki mevcudiyeti, camileriyle ön plana çıkar. Bunların başında Bayraktar Camii gelmektedir. Eleni’nin Spiro tarafından emanet edildiği Meczup Ksenya adlı yaşlı kadın, “*Lefkoşa’yi çevreleyen yaklaşık beş kilometrelik surların güney doğu ucunda, Konstanz tabyasının dibinde 1570’de surlara tırmanan ilk Türk askerinin türbesi üzerine kurulan Bayraktar Camisi’nin altında*” yaşamaktadır (88). Eleni, Arif’le evlenip Müslüman olunca kıldığı ilk namaz esnasında duyduğu ezan sesleri “*Bayraktar Camisi’nden dinlediği ezanları*” hatırlar (126). Kendisi, Lefkoşa’dan ayrıldığında “*Ocak ayı sonlarına doğru Bayraktar Camisinin havaya uçtuğunu*” öğrenir. Patlamada, Ksenya Teyzesinin öldüğünü düşünen Eleni, rüyalarında kâbuslar görmeye başladığında yine Bayraktar Camii söz konusu edilir:

Ksenya Teyze ile Yohanides’in parçaları Bayraktar Camisi’nin minaresinin taşlarına yapıştılar. Sokrates havalandığı yerden düştü, minarenin alemine takıldı, acı acı miyavlamaya başladı (222).

Romanda Bayraktar Camisi'nin "*Ocak ayı sonlarına doğru*" bombalandığı belirtilmektedir. Oysa bombalama eylemi 1962 Mart'ının 24'ü 25'e bağlayan gecesinde olmuştur (KYB, 2024). Bu tarihte aynı zamanda Ömeriye Camisi de bombalanmıştır. Romanda bu caminin bombalanmasıyla ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Caminin varlığını, Eleni'nin Arif'e kaçmak üzere Girne Kapısı'ndaki randevusu vesilesiyle görürüz. Eleni, Arifle birlikte Lefkoşa'dan ayrılırken "*az ilerdeki Surlar da, Tekke de, Ömeriye Camisi'nin minareleri de birer birer yok oldular*" (97).

Eleni, Arif'ten ayrılıp kendine sığınacak yer bulamayınca Rum tarafında kalan Dromos Panos'taki Ksenya Teyzesinin yanına gitmeye karar verir. Bu arada Lefkoşa'nın ikiye bölündüğü ifade edilir. Arif'in kardeşi Ali, mücahit kıyafetleri içinde Elen'iyi uğurlar:

Efkharisto dedi Naciye, manivelayı kaldıran delikanlıya. Ali, bavulunu Rum tarafına geçirmesine yardım etti. Rum muhafız gücünden iki delikanlı yaklaştılar, kuşkuyla baktılar bavula... Naciye, arkası dönük. Rum muhafızlara göstermek için kimliğini çıkarmaya çalışıyordu. Kimliği verdi... Ksenya Teyze'nin evi EOKA silah deposuna dönüştürüldüğünü öğrendiğinde Bayraktar Camisi bombalanmıştır (168, 169). *Ocak ayı sonlarına doğru Bayraktar Camisinin havaya uçtuğunu duydu. Ksenya Teyze'sinin artık orada oturmadığını bildiği halde öldürüldüğüne hükmetti Eleni*" (172).

Eleni'ni Pire'de mutlu bir evlilik kurduğunda gördüğü rüyaları kâbusa dönüşür. Müslüman kimliğinin açığa çıkmasından korkan Eleni, üzerine sinen yasemin kokusundan arınmak için evinin bahesine güller eker. Ancak, her Kıbrıs Türk'ünün başına gelmesi muhtemel cinayetler, kimlik değiştiren Eleni'yi huzursuz eder. Onun kâbusa dönüşen rüyalarında Bayraktar Camisinin bombalanması sembolik bir anlam kazanmıştır: "*Ksenya Teyze ile Yohanides'in parçaları Bayraktar Camisi'nin minaresinin taşlarına yapıştılar. Sokrates havalandığı yerden düştü, minarenin alemine takıldı, acı acı miyavlamaya başladı*" (222).

Arif, Magosa'da evlendikten sonra tekrar Lefkoşa'ya döner. "*İşlerini düzelttiğinde kendisine Kaymaklı'dan bir ev alır*" (148). Ancak burası onun için pek uğurlu bir yer olmayacaktır. Kardeşiyle yan yana geldiğinde geçmişten beri aralarında olan husumetler burada çatışmaya dönüşür. Bu çatışmalar bir müddet sonra kumpasa dönüşür. Bu kumpas vesilesiyle Kıbrıs Türklüğünün önemli bir mekânı olan Sarayönü Otel'i gündeme getirilir.

Havva'nın, bir Türk askeriyle ilişkisi olmuştur. İzzet adlı askerin evli olup olmadığını öğrenmek için Arif'ten gizli olarak Eleni ve yengeleri 30 Ağustos münasebetiyle Türk askerlerinin toplandığı otele giderler (156). Öteden beri Arif'le kardeşi Cemil arasında çekişme vardır. Cemil'in Şekibe'yi kerhaneden çıkararak evlenmesini Arif benimsemez. Eleni'nin otele gitmesini "*orospuluk için*" gitti şeklinde yoran Cemil, Arif'e "*sen önce gendi goyundaki garı gadar gonyuşasın da görek şimdi! Kasap Tahsin'in godoş Arif'i*" diyerek intikam alır (159). Arif bu olay üzerine Ada'yı terk ederek Antalya'ya kaçar.

1.4. Magosa

Arif, kendisine eş olarak kaçırdığı Eleni'yi Magosa'da yaşayan Halo Dayı'sının yanına götürür. Bu vesileyle Magosa'ya ait önemli mekânlara temas edilir. "*Halo Dayı Canpolat Tabyası'nın yanından geçerken*" burada bulunan Osmanlı paşasının türbesinin çapıt bağlanan bir türbeye dönüştürülmesinden şikayet eder (102). Canpolat Tabyası, Venediklilerden kalma bir kale olup burada 1572'de şehit olan Kilis Sancak Bey'i Canpolat'ın Türbesi bulunmaktadır (KAT, 2024). Konuşmalar esnada Namık Kemal'in heykeli de söz konusudur (103). Berber Hasan'ın evi, "*Bati surlarının dibinde, Namık Kemal zindanının hemen arkasında*(dır) (112).

Halo Dayı'nın konuşmalarında Hala Sultan Tekkesinin de adı geçer. Hala Sultan, Hz. Muhammed'in anne tarafından gerçek halası veya süt annesidir. İslam ordularının Kıbrıs'a düzenlediği sefer esnasında vefat eder. Na'sı Larnaka'nın yaklaşık 4 mil dışındaki Büyük Tuz Gölü'nün en uzak kıyısına defnedilir. Mezarının üstünde kendi adını taşıyan Tekke bulunmaktadır. İslam dünyasının en kutsal yerlerindedir. Müslüman gemileri oradan geçerken, ona saygı olarak bayraklarını yarıya indirirler (Atun, 2005: 21). Konuşmasında Osmanlı yönetiminin Kıbrıs'ta yürüttüğü imar politikalarını eleştiren Halo Dayı, İslam dünyası tarafından kutsal sayılan bu türbenin bakımsız kalmasından şikayetçidir:

“Hazreti Muhammed’in halasının mezarını bok götürürken, adam Otello Tabyası’nda kikirik karıları gezdiriyor... Lala Paşa Camisi, öyle mi? Yok, efendim, San Nikolas Katedrali!.. Nerede bulmuş bir kilise, dikmiş tepesine bir minare... Lefkoşa’daki hanla, Bedesten dışındaki Osmanlı eserlerinin sayısı bir elin beş parmağını geçmez...” (104-105).

Halo Dayı’nın burada bahsettiği Otello Tabyası, Magosa limanının girişindedir. Etrafı hendeklerle çevrili olan kale, Lüzyanlar tarafından yapılmıştır (KOT, 2024).

1.5. Yunanistan

Romanın üçüncü bölümü, Yunanistan Pire’de geçer. Bu bölümde, Yunanistan üzerinden Kıbrıs’ta yaşananlara da yer verilir. Kahvehane işletmecisi Nikos Usta, elindeki gazeteyi Eleni’nin ikinci eşi Glafkos’a göstererek; “*Makarios, Türk polislerinin silahlarını toplatmış Kıbrıs’ta*” haber verir. Bu konuşmalardan Grivas’ın Pire’de olduğu da bildirilir (180). Bu bölümde, Kıbrıs’ta yaşanan bazı olaylara ve EOKA’nın Yunanistan’daki rolüne de temas edilir. Müslümanlığını gizleyen Eleni, Pire’de Ayios Giorgios Kilisesi’ne girdiğinde iki inancın arasına sıkışır. Andrias Manastırı’na hiç benzemeyen bu kilisede, Peder Petra Paulus’a Eleni’yi orada hazır bulunan topluluğa “*Sayın Başpiskopos Üçüncü Makarios’un cemaatinden*” şeklinde tanıtır ve sözü Kıbrıs’a getirir. Onun Kıbrıs Türklerine yönelik nefret dolu ifadeleri, Kilise ile EOKA gibi tedhiş örgütlerinin bağlantısını gösterir niteliktedir:

Büyük önderin kılavuzluğunda, sevgili Kıbrıs’ın, bir an önce büyük Hellas’ın bir parçası olması için dua etmeye çağırıyorum... Aziz Paulus’un kanıyla yıkanan bu toprağın... kâfirlerin elinden kurtarılması için...” (201)

Bu arada Kıbrıs’ın epey karıştığı da gelen haberler arasındadır. “Enosis’e, gün meselesi olarak bakılıyordu...” (227).

Eleni’nin dramatik bir şekilde öldürülmesi, Atina’da evlendiği Glafkos tarafından boğazı kesilmesiyle olur. Eleni, kızı Afroditi ile kocasının lokantasında otururlarken Mikalis Menas’ın şoförü Hristos tarafından tanınır. Eleni’nin ölüm emrini Glafkos’a verirken, Kıbrıs’ta yapılan katliamdan da övgü ile bahseder. Burada bahsi geçen katliamlar 1963 olaylarına aittir:

Seninkilerin hepsini temizledik! Bir tek Türk piçi bırakmadık Kıbrıs’ta. Senin gibi Türklere orospuluk edenleri de Barbanas’ın çarmihına çiviledik... Adamın EOKA fedailerinden olduğunu da, bilmeyen yoktu. Albay Grivas Kıbrıs’tan çıkarıldığından beri buradaydı (229)

2. Kültürel Unsurlar

Romanda belli başlı yerleşim yerlerinin yanı sıra yeme, içme ve sosyal yaşam tarzına da temas etmiştir. Yazarın bu unsurları bilinçli bir tercih olarak romanına aldığı anlaşılmaktadır.

2.1. Yaseminler

Romana ad olarak kullanılan yaseminler, anlatının başından sonuna kadar çeşitli vesilelerle sürekli tekrar edilir. Bu tekrarın ilki, romanın başlangıcında verilir. Paskalya hazırlıkları esnasında “*Beşparmak Dağları’nın portakal çiçekleri ısınmış, tütüyorlardı*” cümlesi şeklinde verilir. Bu vesile ile Mart ayı ortalarında açmaya başlayan portakal çiçeklerinin kokusu hissettirilir.

İngiliz Edebiyatı Öğretmeni Lawrence Hughes, her Salı ve Cuma günleri Menasların evinin bahçesine gelmektedir. Bahçenin tanziminde İngiliz çimleri ile margarittalar bir aradadır. Bahçenin bu özelliğinden dolayı Lawrence; “*Yunan ruhunun coşkusu ile İngiliz disiplinin bugüne dek gördüğüm en umut verici bir sentezi bu*” diye haykırır. Anlatıcı bu haykırış karşısında “*Yunan ruhunun coşkusu dediği, oraya buraya pervasızca uzanan yediveren gülleri ile davetkar tütsülerinden hicap duymayan putperest yaseminlerdi*” diyerek yaseminler motifini Ada’da yaşananlara isyan eden Kıbrıs ruhunu temsil eder pozisyonda kullanır (35).

Müslüman olan Eleni, Yunanistan’a gittiğinde kimliğini gizlemek zorundadır. Çevresine uyararak gittiği kiliseden karmaşık duygularla döner. Pire’nin bir çöl kadar kuru olan manzarası karşısında Kıbrıs’ı hatırlayarak Evdoika’ya “*yaseminler bir tüter ki, sinerler insanın üstüne başına derisine*” der (203). Bu sinmişlik, adeta Eleni’de vücut bulur. Garson olarak Cafe Paris’te çalışırken sarı saçlarının bukleleri altına giydiği kısa eteğinin altından güneş görmemiş bacakları ve donu ortaya

çıkınca, Dolares “*çelik kolonların ortasında yasemin kokulu bir ay çiçeği*” benzetmesi yapar. Eleni, “*kâh yasemin kokulu ayçiçeği kâh kasıklarında topladığı donunu çekiştirerek*” görünen mahrem yerlerini kapatmaya çalışır (189). Yaseminlerin buradaki rolü mahremiyeti temsil etmesidir.

Pire’de yeniden evlenecek olan Eleni, yeni tanıştığı Glafkos’un vücuduyla belli belirsiz temas edince “*yasemin kokusu*” mutfağı doldurur (211). Glafkos, burnunu Eleni’nin ıslak ensesine dayadığında “*buğulu yaseminler... burun deliklerini*” gıdıklar (214). Burada yaseminler cinsel duyguların habercisidir. Glafkos evlendikten sonra Madran’a taşınan Eleni, mutlu evliliğinin bozulacağı endişesiyle rüyaları kâbusa dönüşür. Rüyaları esnasında Türkçe konuşmaktan korkar. Kâbuslarından kurtulmak için bahçesine gül, kasımpatı çiçekleri eker. Ancak “*yasemin fidelerinden uzak*” durmasına rağmen, kâbuslarının sonu gelmez (223). Burada da yaseminler sırların zamanla açığa çıkacağı habercisidir. Dolayısıyla yaseminler leitmotifi üzerinden yazar, Kıbrıs’ın özgürlüğe duyulan özlemini, sırlarını, korkularını, mahremiyetini temsil eder fonksiyon yüklemiştir.

2.2. Sosyal yaşam ve mutfak kültürü

Roman kurgusu içinde önemli edebî tavrılardan biri de bazı kültürel öğelerin metnin dokusuna yayılmasıdır. Bir yemek çeşidini kitabî bilgilerle hangi malzemeden tencereye ne kadar koyulup nasıl bir karışım elde edileceği, kısa yoldan ve net bilgiyle öğretmektir. Ama edebî eser o bilginin kimyasını değiştiren bir tahkiye ile vermelidir. Alev Alatlının romanlarında en başarılı olduğu alanlardan biri, kültür kodlarıyla ilgili her şeyi metnin bünyesinde eritmesidir. Nitekim bu romana Kıbrıs’ta yapılan yemekler, gıdalar ve içkilerin -çoğunluk tekrara düşülmeksizin- serpiştirildiği tespit edilmektedir. Bunlardan ilk üçü; Dip Karpaz’dan Girne’ye götürmek üzere Hristos’un Hilman’ına bindirilen Eleni vasıtasıyla verilmiştir: “*Maria Manas’a armağan giden ceviz macununu ayaklarının dibine... hellim tenekesini soluna*” yerleştirilirken bu esnada Hristos’un içtiği Anglia’sını bitirmesi beklenir (23). Hristos’un aracına binmeden evvel içtiği Anglia marka bira İngilizlere ait limonlu bir içkidir. Grivas’ın fedailerinden olan Hristos gibi TMT saflarına henüz katılmış olan Ali’nin de Anglia içmesi dikkat çeker. On altı on yedi yaşlarında bir çocuk olan Ali; “*elinde yarladığı Anglia bardağı... onların EOKA’sı vardır da, bizim TMT’miz yoktur? Rumlar ne derse desin, Kıbrıs Türk’tür Türk kalacaktır*” der (108).

Manas’a gönderilen Ceviz macunu, Ada’da en çok sevilen reçel türü yiyeceklerindendir. Bir müddet sönmemiş kirece yatırılan henüz olgunlaşmamış cevizler, limon suyu, karanfil, badem ve şekerle tatlandırılarak yapılır. Hellim peyniri de Kıbrıs’a özgüdür (LHK, 2024). Keçi veya koyun sütünden kaynatılarak yapılan bu peynir, elastiki özelliktedir. Genellikle mangalda ve tavada kızartılarak yenen bu peynir, Kıbrıs ahalisinin vaz geçemediği yiyeceklerdendir.

Spiro, Eleni’yi Girne’den alıp Lefkoşa’ya Ksenya teyzesine getirdiğinde, ihtiyar kadın yanında kalması karşılığı “*her Paskalya, iki teneke hellim, her Noel’de ikişer teneke çakıstes ve zeytinyağı*(1)” getirmesini ister (77).

Eleni, Girne’ye Mikalis Menas’ın evine getirildiğinde Komandariya marka şarabını içerken masasında şeftali kebabı ve kolakas bulunmaktadır (47). Komandarya marka şarap, Kıbrıs’a özgü olup, tarihçesi antik çağa kadar uzanmaktadır. Trodos dağlarının eteklerinde yetiştirilen ve kurutulan üzümden yapılan bu içki, 1244 yılında The Battle of Wines yarışmasında birincilik ödülü almıştır (CAC, 2024). Şövalyelerin içkisi olarak adlandırılan Komandarya şarabının, EOKA’ya silah temin eden Mikalis Menas’ın masasında bulunması, romandaki karakteriyle tezat teşkil eder. Menas’ın masasında bulunan şeftali kebabı da Kıbrıs’a has yemeklerdendir. Dövülmüş etin böbrek yatağına sarılarak mangalda kızartılan bu yiyecek, bir çeşit meze olarak kullanılmaktadır ancak aynı masada kolakasın bulunması, uygun olmamıştır. Bir tür pancar köküne benzer bitkinin haşlanması suretiyle yapılan sulu bir yemeğin şarabın yanında meze olarak sunulması mümkün değildir.

Arif’in bahçesinde tavşanlar beslenmektedir. Bu tavşanlardan en yaşlısını kesen Eleni, akşam yemeği olarak “*lalangı yaptım akşama sanga*” der (148). Lalangı, haşlanmış tavşan etinin hamura sarılması ve akabinde yağda kızartılmasıyla yapılan bir yemektir.

İş dönüşü eve yorgun dönen Arif, “*ana yemek var mı*” diye sorunca “*mulihya var be oğulcum...*” der (87). Arif, molehiya yemeden önce “*masadan kapıldığı tahinli çöreği yer*” (88). Tahinli çörek de Kıbrıs’ta çokça tüketilen bir hamur işidir. Romanda mulihya şeklinde geçen molehiya, ıspanak benzeri bir yemek olup Kıbrıs’a Araplara gelin giden kızların getirdiği anlaşılmaktadır (Müezzın, 2009: 217). Humus, Şammalı, gibi yiyecekleri de Araplardan alan Kıbrıs’ın kendine özgü mutfağı Türkiye ile mukayese edilemeyecek oranda zayıftır. Yazar anlatıcı bu durumu; “*Osmanlı’nın abartılmış mutfağı Kıbrıslı Türk’e dokunmamıştı. Çiğ enginar ve marul yemekten sayılırdı*” şeklinde değerlendirir (128). Bu tespit ayrıca, “*Vakanüvis 7*”de sunulan 1862 tarihli raporda da geçmektedir. Rapora göre “*kepekli un ekmeği, peynir, zeytin ve sebze köylülerin doğal gıdalarıdır*” (127). Romanda bu yiyecek azlığı anne kız arasında çekişmeyi konu alan bir olay üzerinden örneklendirilir: “*Galdır kendini, biraz su bas... Birkaç dane de marul kesesın bahçadan*” (85).

Anadolu mutfağının lezzetli yemeklerinden olan dolmanın yapılışı da özellikle kadınlar arasında rekabet konusudur. Bu rekabet, Anadolu’dan Yunanistan’a göç etmiş Evdoika ile Eleni arasında verilir. Eski Hisarlı bir göçmen olan Pire’deki evsahibi Evdoika yaprak sarması yaptığını söyleyerek Eleni’yi davet eder. Eleni, salamura yaprağından yapılmış ve içine limon katılmış olan bu sarmayı “*biz Kıbrıs’ta*” diye başlayan cümleleriyle garipser. “*Dolmaları nasıl findık büyüklüğünde doldurduklarını...*” lezzet vermesi için “*koruk*” koyduklarından bahseder (203). Eleni’nin bu küçümseyici tutumu, Pire’de evleneceği erkekle bir araya gelmesinin aşk sarhoşluğu içinde Evdoika’dan “*bu kez, saygılı saygılı Aydın ceviz reçelinin nasıl yapıldığı(ını)*” dinler (213).

3. Mesaj: Kime Ne Diyor?

Hiçbir edebî eser, maksatsız ve sıradan söz israfı olamaz. Ama siyasî bir rapora benzerlik de onun varlık sebebinin ortadan kaldırır. Alev Atlı bu romanı kaleme alırken, bu endişeyi çok yoğun olarak yaşamış görünmektedir. Hatta, EOKA’nın sivil halka yaptıkları ortadayken yazar zaman zaman “*tarafsızlıktan uzaklaşmak*”la nitelenme korkusunun esiridir. Şöyle ki romanın başlangıcından bitişine kadar EOKA’nın Ada ve Ada dışındaki faaliyetleri gösterilirken TMT’nin savunma faaliyetleri Ali Tahsinle sınırlı kalmıştır. Alev Atlı, roman sahasına atıldığı ilk eserinde dünyanın en ciddi sorunlarından biri olan Kıbrıs’a el atarken her iki tarafı da memnun edemeyeceği endişesi içindedir. Nitekim romanın arka kapağına yazdığı şu cümleleri, onun zor olan bir konu üzerinde ne büyük bir hassasiyetle davrandığının göstergesidir:

"Basılan ilk romanım *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?* Ocak, 1985’de çıktı... Öte yandan, *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?*, Eleni olarak doğan, Naciye’ye dönüşen, Türk kocasına dört çocuk doğurduktan sonra eski Hisar göçmeni bir Anadolu Rum’u ile evlenen bir kadının sahiciye yakın hikâyesidir. Ben yazdığımda Kıbrıs ve Kıbrıs’a benimki türden bir yaklaşım moda değildi - kitap yerini tam bulmadı. Türkler fazla Yunan yanlısı, Yunanlılar fazla Türk yanlısı buldular - belki bundan sonra..."

SONUÇ

Roman kurgusunun Kıbrıs’ın dışında Türkiye ve Yunanistan gibi iki farklı coğrafi mekânda geçmesi, Ada’nın siyasî konumuyla ilgilidir. Her iki ülkenin Kıbrıs’a yaklaşımını göstermek gibi bir işlevi vardır. Ancak roman kurgusunun Türkiye kısmı, bu fonksiyonu gerçekleştirme noktasında zayıf kalmıştır. Roman kahramanı Arif’in Antalya’da kaldığı üç aylık süre, sadece içki içmekle geçmiştir. Oysa bu kısımda Akdeniz kıyı şeridinde yürütülen TMT’nin çalışmaları ve Türkiye’nin Kıbrıs’a dair tezleri işlenebilirdi. Nitekim kurgunun Yunanistan’da geçen kısımları, Yunan tezlerini ve yaklaşımlarını göstermesi açısından zengin malzemeler içerir.

Romanın kurgusu içinde verilen kültürel unsurlar, yiyecek ve içecekler; “bilgilendirici” eserlerde bulunacağından tamamen farklı biçimde, yazar tarafından bilinçli bir tercihle, hadiselerin arasına serpiştirilerek, günlük hayatın içinde bir “eriyik” hâlinde verilmiştir.

Diğer yandan Kıbrıs’ın tarihsel mekânları da bilinçli bir tercih olarak kurgu içerisinde yer alır. Ada’nın tarihsel ve kültürel sorgulamaları bu mekânlar üzerinden yapılır. Yazar, Lüzinyan, Osmanlı ve İngiliz dönemlerini bu mekânlar üzerinden sorgular. Bu sorgulamalarda Osmanlı eleştirisi Halo Dayı isimli bir Türk’ün ağzında çok sert bir şekilde; “*Unutma, Osmanlı’dan da az çekmedik biz. Hani Rum diyor ya çekmiş, o ne çektiyse biz de o kadar çektik. Buraya hep*

gönderdiler yaramaz adamları...” (106) şeklinde eleştirilirken İngiliz ve Lüzinyan eleştirisi Menasların evinde gerçekleştirilir. Bütün bunlar yapılmaya çalışılırken “tarafsızlık” endişesinin mesajı epeyce örselediğini söylemek mümkündür. *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?* romanının daha birçok hususlarıyla üzerinde hâlâ inceleme yapılacak bir eser olduğu kesindir.

KAYNAKLAR

- AAM, (2024). https://tr.wikipedia.org/wiki/Apostolos_Andreas_Manast%C4%B1r%C4%B1 Erişim tarihi:10.07.2024.
- Alatlı, A. (2014). *Yaseminler tüter mi, hâlâ?*. Everest Yayınları, 11. Basım.
- Atun, A. (2005). *Milat öncesinden günümüze Kıbrıs tarihi üzerine belgeler*. 2. Baskı, Ajans Yay Ltd.
- CAC, (2024). <https://www.wine-surgeon.com/commandaria-antik-cagin-efsanevi-sarabi/> Erişim tarihi 15. 05. 2024.
- Işık, S. K. (2019). Tarihi roman bağlamında ‘yaseminler tüter mi, hâlâ?’ üzerine bir inceleme. *International Social Sciences Studies Journal*, 5 (38), 3046-3415.
- KAT (2024). <https://www.visitncy.com/tr/kesfet/arsenal-tabyasi> Erişim tarihi 13.06.2024.
- KBY (2024). https://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/kibrista_yakilan_bayraktar_camii/6 Erişim tarihi 27.07.2024.
- KOT, (2024). <https://www.visitncy.com/tr/kesfet/othello-kalesi> Erişim tarihi 15.07.2024.
- KSO (2004). <https://www.google.com/search?q=K%C4%B1r%C4%B1s%27ta+1963+olaylar> Erişim tarihi 28.07.2024.
- LHK, (2024). <https://www.mykibris.com/lezzetler/haber/kibris%E2%80%99in-ceviz-macunu-nasil-yapilir-puf-noktalarıyla-cok-ozel-bir-tarif-3298> Erişim: 30.03.2024.
- Müezzın, C. O. (2009). *İngiliz döneminde Araplara verilen kızlar*. Dörtrenk Matbaacılık, 1. Baskı.
- Oberling, P. (1988). *Bellapais'e giden yol – Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs'a zorunlu göçü*. (Çeviren: Mehmet Erdoğan), Gnkur. Basımevi, S. 12.
- Şahin, İ. (2020). Düşünceden eyleme Eoka. *Yakın dönem Türkiye araştırmaları*, 37.
- Şahinkaya, Ş. (2020). Luigi Pirandello'nun dışlanmış kadın ile Alev Alatlı'nın yaseminler tüter mi, hâlâ? romanlarının kadın sorunu bağlamında karşılaştırılması. *Hars Akademi*, 5. sayı, Haziran, 77-90.
- Sönmez, B. (2018). *Nicholas Stavroulakis'in lavanta lavanta ve Alev Alatlı'nın yaseminler tüter mi, hâlâ? adlı eserlerinde Türk ve Rum imgesi*. (Publication No. 511457) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Tansu, İ. (2001). *Aslında hiç kimse uyumuyordu*. Minpa Matbaacılık, 3 Baskı.
- Ulutürk, Y. (2018). Modernist kurguda klasik gerçekçi / Geleneksel roman izleri. *Cur Res Soc Sci*, 4(3), 108-115.
- Yivli, O. (2013). Yaseminler tüter mi, hâlâ?: Mekânın yapısı ve işlevi. *Edebiyatta Kıbrıs ve Bahar*, Yayına Hazırlayan: Kafiye Yinanç – Metin Turan, 24. Uluslararası Kıbatak Edebiyat Şöleni, 397-402.

Extended Abstract

The plot of Alev Alatlı's novel *Yaseminler Tüter mi, Hâlâ?* concerns the events that took place in Cyprus between 1955 and 1963. These events are depicted through the life story of the protagonist, Eleni. The

novel's setting spans three distinct geographical regions. The first of these regions relates to Karpaz, Kyrenia, Nicosia, and Famagusta, areas defined within the borders of the Turkish Republic of Northern Cyprus established in 1983. Considering the novel's timeline is set between March 1955 and October 14, 1967, it is thought-provoking that the narrative remains within these later-established boundaries. By structuring her novel as such, Alev Alatlı subtly underscores a significant issue about the island. Even today, Turkish citizens cannot easily cross to the Greek side through normal means. Thus, the author conveys a still unresolved problem through the limited perspective of an ordinary Turkish citizen observing the island's cultural fabric and social life. Another primary setting of the novel is restricted to a hotel on the Antalya coast of Turkey. Arif, who stays here to cope with or accept his marital problems with his wife Eleni, does not fulfill the expectations of the novel's plot. This part of the novel could have involved Arif questioning his marriage or addressing the activities of the TMT (Turkish Resistance Organization) in the region. The section set in Greece's Piraeus and Madra regions is detailed in many aspects. The novel describes coup preparations, union activities, the joint efforts of EOKA (Ethniki Organosis Kypriou Agoniston) and the church, the situation of communists and dissidents, Enosis (union with Greece) aspirations, and the image of Turks within the context of Eleni's environment and state of mind. In the novel, Karpaz, Kyrenia, Nicosia, and Famagusta are presented with their numerous historical sites. The novel addresses the early activities of EOKA, centering around the Monastery of Saint Andreas (Ayandrea). Organizational writings are inscribed on the walls of the Ayios Synesios Church, and a funeral is held for Yohanides, a young EOKA militant who dies. The novel touches upon Greek nationalism incited by the church priests here. In Kyrenia, one of the most important locations is the Menas family's house. Mikalis Menas secretly supplies weapons to EOKA from the British. Mikalis Menas becomes wealthy by taking commissions from the weapons he provides to EOKA and buys almost half of the land that Turkish Cypriots are forced to sell. Another location in Kyrenia is Kyrenia Castle, where the British administration sometimes imprisons extreme Greek nationalists. By the 1960s, EOKA's actions in Cyprus had intensified. In Cyprus, not only the Turks but also the British are uneasy. An Englishman, Brenner, who stays in Bellapais, is forced to leave Cyprus. Incidents such as the bombing of Bayraktar Camisi (Mosque) in Nicosia and the killing of hundreds of Turks occur. All these events take place around the novel's protagonist, Eleni. When she arrives in Nicosia, she stays with her Aunt Ksenya, who lives near Bayraktar Mosque. During this time, she marries a Turk named Arif and converts to Islam. She has four children from this marriage. When a familial problem arises with Arif, she moves to Kyrenia. However, Mikail Menas does not accept Eleni because she is Muslim. She then takes refuge in Mr. Brenner's house in Bellapais. During this time, the Bayraktar Mosque is bombed, and Aunt Ksenya dies in the bombing. When the Brennens leave Cyprus, Eleni, with no place left to take refuge, settles in Piraeus, Greece. During her stay there, she hides her Muslim identity. She wants to work but fails. After a while, she marries Glafkos, a restaurant owner. They are happy. However, EOKA militant Hristos (Christos) recognizes her. Under Christos' order, her husband Glafkos slits her throat, killing her. In addition to historical sites, historical discussions are significant in the novel. The author scrutinizes the Lusignan, Ottoman, and British periods through these locations. Criticism of the Ottoman era is sharply voiced through a Turkish character named Halo Dayı: "Remember, we suffered as much under the Ottomans as the Greeks did". Criticism of the English and Lusignan periods takes place in the Menas family's house. The debates between English literature teacher Lawrence Hughes and Maria Menas are crucial. Maria Menas is dissatisfied with the current British administration. Although she expresses that the concept of Enosis is not anti-British, she is disturbed by Governor Harding's practices, which, although not stated in the novel, stem from Harding's harsh stance against EOKA. According to Lawrence Hughes, "The Lusignan period was Cyprus's most glorious era". Contrary to his view, Maria Iolanti states it was "a period of despotism for the people of Cyprus". She mentions that the local population was enslaved to sustain French nobles, the church was subjugated to Catholics, and her ancestors, including Priest Petrus, were tortured to death for not taking the loyalty oath to the Catholics. She attributes their subjugation to Ottoman rule to their opposition to the Catholics. It was the Turks who reestablished the Cypriot Archbishopric, which had been nonexistent for three hundred years. One significant literary aspect of the novel is the integration of cultural elements into the narrative texture. Cypriot dishes, consumed foods, and drinks are interspersed throughout the novel without excessive repetition. Examples include Ceviz macunu (walnut preserve), hellim peyniri (halloumi cheese), Çakistes (chakistes), zeytin yağı (olives), molihya (molokhia), lalangı dish, Commandaria wine, and Anglia beer. The Commandaria wine, known as the Knights' wine, being on the table of Mikalis Menas, who supplies weapons to EOKA, creates a contrast with his character. Another Cypriot dish, peach kebab, found on Menas's table, is a type of appetizer made by wrapping minced meat in kidney fat and grilling it. However, the inclusion of kolokas, a type of vegetable stew, on the same table is inappropriate. Serving a soupy dish made from a beet-like plant as an appetizer alongside wine is not feasible. The novel emphasizes the scarcity of Cypriot dishes, highlighting that Cyprus's unique cuisine is incomparable to Turkey's. This is emphasized in the novel with the statement, "The exaggerated Ottoman cuisine did not reach Cyprus". Jasmine flowers, which give the novel its title, are repeatedly mentioned throughout the narrative. The first

instance occurs at the beginning of the novel, during Easter preparations, with the sentence, “The orange blossoms of the Beşparmak Mountains had warmed and were smoking”. This description evokes the scent of orange blossoms blooming in mid-March. When Eleni, about to remarry in Piraeus, lightly touches Glafkos, the scent of jasmine fills the kitchen. When Glafkos presses his nose against Eleni’s wet nape, “the misty jasmines tickle his nostrils” symbolizing sexual desires. After marrying, Eleni moves to Madra with Glafkos, and her dreams turn into nightmares due to her fear of speaking Turkish in her sleep. To escape her nightmares, she plants roses and chrysanthemums in her garden, but despite avoiding jasmine saplings, her nightmares persist, indicating that jasmine symbolizes the eventual revelation of secrets. Thus, through the leitmotif of Jasmines, the author represents Cyprus’s longing for freedom, its secrets, fears, and privacy. In conclusion, Eleni’s changing life cycle often intersects with EOKA’s activities. During the same period, the activities of the Turkish Resistance Organization (TMT) are also depicted. The most painful and deadly for Eleni are EOKA’s actions. Therefore, the novel’s plot revolves around EOKA’s activities from beginning to end. While EOKA’s collaboration with the church, actions, methods, ceremonies, and objectives are detailed, the activities of TMT are limited. The historical process of Cyprus is explored through documents placed before and after the novel’s plot under the title “Vakanüvis,” providing a historical journey. These journeys sometimes include critiques of the Lusignan, Ottoman, and British periods within the novel’s narrative structure. This study examines the local cultural elements, locations, and events reflected in the work through novel analysis methods.